

НОВЕ СЛОВО В УКРАЇНСЬКІЙ ФОЛЬКЛОРИСТИЦІ*

Анотація до рецензованого видання засвідчує, що у запропонованій монографії «вперше в українській фольклористиці проаналізовано семантику персонажів українських народних чарівних казок у контексті психоаналізу». Його високий всеукраїнський рівень підкреслює у передньому слові до видання його відповідальний редактор, доктор філологічних наук, завідувач кафедри української фольклористики імені академіка Філарета Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка Василь Івашків. Він переконує, що «зміст, система персонажів та особливості поетики народної казки можуть розглядатися не лише з позицій традиційного ідейно-тематичного аналізу, а й у світлі різних наукових теорій та методологій [...]». Цілковитим новим шляхом фольклористичного аналізу обрала і Оксана Тиховська, представивши на суд наукової громадськості свою працю – осмислення художньої системи українських народних чарівних казок, передусім закарпатських, крізь призму координат психоаналізу, що досить незвичайно для традиційної фольклористики [...]. У монографії цікаво висвітлено засади архетипного аналізу казок та міфів – відштовхнувшись від основоположних засад юнґіанської фольклористики, дослідниця передусім акцентує на проблемі відмінностей об'єктивної архетипів колективного несвідомого в «чоловічих» та «жіночих» казках, розмежовує поняття «архетип» та архетипний образ, вибудовуючи цікаві схеми класифікації та інтерпретації образів героїв казки» (с.4).

* Тиховська Оксана Михайлівна. Українська народна чарівна казка: психоаналітичний аспект: Монографія / Переднє слово Василя Івашківа. – Ужгород: Гражда, 2011. – 256с.

Монографія О.Тиховської вдало, як на мій погляд, структурована. Крім Вступу, вона містить три розділи. У першому – Методологія дослідження архетипних образів у структурі чарівних казок – фактично подано ґрунтовний, критичний огляд наукової літератури з теми, починаючи епохою німецького просвітництва XVIII ст. від І.Гамана та Й.Гердера. Дев'ятнадцяте століття репрезентоване теорією Людвіґа Лайстнера про походження казкових сюжетів зі слів.

Перший розділ монографії ґрунтовно і з належним рівнем доступності розкриває читачеві концепції основоположних положень психоаналізу З.Фрейда; теж саме стосується як праць основоположника психоаналітичної інтерпретації чарівних казок К.-Г.Юнга, так і його української послідовності в науці Олени Колесник, яка звела все розмаїття філософсько-естетичних концепцій архетипу до трьох методологічних моделей розуміння феномену:

а) як [...] духовно-онтологічної, трансцендентної реальності, визначальної по відношенню до матеріального світу;

б) як психологічної іманентної реальності; причому відмежування обох типів розуміння не є чітким, що робить логічним їх синтез;

в) розуміння архетипу як відображення в людській душі об'єктивно існуючих структур поєднання реального та ідеального, космічного та психічного [...] (с.15-16).

Вважаючи, що знадобляться філологам також акцентовані авторкою рецензованої монографії міркування Олени Колесник про Михайла Грушевського та Лесю Українку, які від вивчення фольклорних інваріантів та вражаючи подібність

емпіричного матеріалу в різних культурах ішли до поняття архетипу (с.16).

Ужгородська дослідниця віддає належну увагу також іншим українським фольклористам, таким, як Н.Ковтун, яка досліджує «повторюваність типових констант, які є основою духовного життя людської цивілізації кожної історичної епохи» (с.16); як Володимир Буряк, що досліджує «архетипи як клас психічних змістів, події якого не мають свого джерела в окремому індивідуумі», «відзначаючи, що архетипічний образ—основа фольклорного архетипу [...]» (с.17); як Володимир Ятченко, що «порівнює архетип зі сфінксом» (с.18); як Ірина Патлах, яка, «осмисливши онтологічну природу національного менталітету,—дихотомію несвідомого і свідомого,—наголосила на тому, що «у процесі конкретизації національного менталітету аналіз архетипів є досить адекватним методом дослідження культури, праісторії» (с.17) і т.п.

Авторка монографії володіє знанням ідей Ф. Шеллінга, Т. Манна, Е. Едінгера, П. Флоренського, О. Лосева, О. Веселовського, К. Леві-Строса, М. Еліаде, О. Сліпушко, С. Кримського про архетипи та їх зв'язок із міфологією, а також віддає належне іншим зарубіжним та сучасним українським і російським вченим: Сергію Авакумову, Василю Солодухову, Т. Зінкевич-Євстігнєєвій, Р. Єфімкіній та ін.

На підставі вищесказаного, Оксана Тиховська чітко визначає параметри власного дослідження: «відштовхуючись від положень та висновків зарубіжних і українських учених, спробуємо по-своєму осмислити об'єктивність архетипів у чарівних казках Закарпаття, простеживши специфіку їх функціонування в «чоловічих» та «жіночих» казках» (с. 25).

Другий розділ пропонованої книжки складає індивідуалізація чоловічих персонажів у чарівних казках. Тут окремими акцентами виділено «Самість і Тінь», як проєкції архетипу Духа, їх зв'язок з мотивом складних випробувань; мотив здобування нареченої як осягнення героєм своєї Аніми; мотив спокути модель звільнення жіночого персонажа від прокляття; семантика архетипу Страшної Матері. Для читача винятковий інтерес тут складає інтерпретація «чоловічих» казок як розгорнутих метафоричних сценаріїв психологічної ініціації юнака, а також поглиблений аналіз архетипу Тіні, виконуючої як позитивну, так і негативну роль.

Розділ 3-й носить назву «Особливості жіночих ініціацій у чарівних казках» і, є всі підстави вважати, що йому властивий ґрунтовний науковий підхід авторки. Зокрема, вона концептуальністю викладу переконує, що ритуал ініціації дівчат, навіть у таких авторитетних дослідників як Дж. Фрезер, М. Еліаде, А. ван Геннеп, В. Пропп, вивчений гірше, ніж вікові ініціації юнаків. Вона переконує, що у казках, де головна роль належить дівчині, переосмислення обряду ініціації відбувається по-іншому, ніж у казках, де в центрі уваги чоловік. Такі твори майже не містять битв з чоловічим чи жіночим персонажем, а ініціація казкової героїні полягає у випробуванні її духовних і моральних якостей [...]. У чарівних «жіночих» казках події найчастіше вибудовуються за сценарієм подолання пасербицею перешкод, які чинить підступна й ненависна мачуха або інша жінка, котра має семантику Страшної Матері (с.138–139).

У рецензованій роботі відображено також велику текстологічну роботу дослідниці. Це аргументований аналіз не тільки текстів казок, що досліджуються авторкою, але й також тих, які використовуються для типологічних паралелей. Першу із названих груп складають також тексти у записах М.Фінцицького, П.Лінтура, І.Сенька, І.Чендея, М.Гірниака. До речі, наукова джерельна база книжки становить 225 позицій назв.

Висновки написані Оксаною Тиховською так, що дають повну уяву про велике зацікавлення темою. Відчувається, що її немовби не хочеться розставатися із обраним науковим дискурсом, а мені на закінчення цікаво було дізнатися, що «для закарпатських чарівних казок характерні розлогі сюжет, яксрава регіональна забарвленість природного й побутового тла. Певною сюжетною своєрідністю відзначаються казки «Про Білого Полянина», «Шовкова держава», «Син Змія», «Наречена-русалка», «Про вівчаря, який мав дев'яносто дев'ять овець і три золоторунні барани», «Прядки», «Юлка-Попелюшка», «Юліанка, чи дерев'яне чудо», «Куці-Куці-Борка». Шкода тільки, що книжка не запрошує до ознайомлення з нею ширшого читача і, особливо студентів, яких навчає доцент кафедри української літератури УжНУ Оксана Михайлівна Тиховська.

Олег Хававчак,
викладач кафедри української літератури
УжНУ